

Celoživotní cesta k roli babičky. Počáteční faktory utvářející individuální pojetí role babičky

A Lifelong Journey to the Role of Grandmother: Initial Factors Shaping the Individual Conception of the Grandmother's Role

Tereza Čepilová

ABSTRACT Several factors that influence playing the role of grandparent are described in the scientific literature. Basically, these factors contribute to forming the grandparent's role at the time when the role is played. This article takes a different approach to the topic. It considers factors shaping the grandparent's role in the past, not in the present. Consistent with this approach, the article deals with family factors that contribute to the shaping of the grandmother's role. The aim of this article is to answer the question: among the interviewed women, what roles do the figures of grandmothers play in shaping conceptions of the role of grandmother? For this purpose, interviews conducted with eight women who had personal experience with the role of grandmother were analyzed. The article identifies two family factors mentioned in the grandmothers' narratives: upbringing and grandmothers' patterns. These factors were the first to shape individual conceptions of the future grandmother's role. In the women's lives, these factors affected the role of grandmother long before the women became grandmothers. The article points out specific aspects of the role of a grandmother that are influenced by these factors.

KEYWORDS family, kinship, role of grandmother, grandparenthood, upbringing

Úvod

Česká a zahraniční odborná literatura zabývající se prarodičovstvím a rolemi babiček a dědečků pojednává o několika faktorech, které mají vliv na podobu role prarodiče. Prvním výzkumy podloženým faktorem je pohlaví prarodiče. Působení tohoto faktoru lze vysledovat ze dvou odlišných perspektiv. Projevuje se jednak v perspektivě samotných prarodičů, kdy babičky a dědečkové přistupují ke své roli prarodiče a jejímu naplňování jinými způsoby (Vidovićová, Galčanová a Petrová Kafková 2015). Odráží se však také v perspektivě vnoučat, která vnímají odlišně roli babiček a roli dědečků (Bhopal, Brannen a Heptinstall 2000).

Dalším významným faktorem ovlivňujícím roli prarodiče je rodinná linie. Ta může ovlivňovat například četnost kontaktu vnoučat s prarodiči z matčiny nebo otcovy rodinné linie (Kahana a Kahana 1970; Uhlenberg a Hammill 1998). Rodinná linie může mít vliv také na vnukovské preference prarodičů z matčiny nebo otcovy strany (Bhopal, Brannen a Heptinstall 2000). Třetím faktorem, který ovlivňuje vnímání role prarodičů a charakter vztahu mezi prarodiči a vnoučaty, je časoprostor. Přestože jeho vymezení mnoha studiím, které se týkají tématu prarodičovství, chybí, je potřeba brát jej v úvahu (Uhlenberg 2004). Vnímání a vykonávání role prarodiče se totiž liší jak geograficky (Sandel et al. 2006), tak i historicky (Gauthier 2002; Gratton a Haber 1996; Cherlin a Furstenberg 1986). Role prarodiče je dále ovlivněna věkem vnoučete. S věkem vnoučete se četnost kontaktů vnoučat s prarodiči mění a věku vnoučete je třeba uzpůsobovat také samotné vykonávání prarodičovské role (Kahana a Kahana 1970). Dalším faktorem významným z hlediska role prarodiče je geografická vzdálenost mezi místem bydliště vnoučete a místem bydliště prarodiče. Některé výzkumy poukazují na vliv geografické vzdálenosti na četnost péče o vnoučata, která se v některých případech s větší vzdáleností snižuje (Hasmanová Marhánková a Štípková 2014; Mueller a Elder 2003). Prarodičovská role je ovlivněna a utvářena také osobním přístupem a možnostmi samotného prarodiče. Ve výzkumech jsou často brány v potaz údaje týkající se hlídání vnoučat – ochota prarodičů pečovat o vnoučata, frekvence hlídání vnoučat, pečování prarodičů o vnoučata samostatně, nebo jen v přítomnosti jejich rodičů apod. Na základě daných údajů jsou pak zpracovávány různé typologie prarodičovství (např. Gauthier 2002; Hasmanová Marhánková a Štípková 2014). Dalším faktorem ovlivňujícím roli prarodiče je rodinná situace, tzn. vztahy uvnitř nukleární i širší rodiny. V tomto případě se diskutuje jednak otázka vlivu prostřední generace na vztahy prarodičů a vnoučat (Gauthier 2002; Davies 2011) a jednak se diskutují dopady rozvodu, na úrovni rodičovské i prarodičovské, na vztahy prarodičů a vnoučat (Kemp 2007).

V současných českých výzkumech týkajících se role babičky se s působením faktorů utvářejících podobu této role pracuje obvykle v jednom časovém okamžiku, v přítomnosti. Uvedené faktory jsou buď jasně dané a neměnné (např. pohlaví, rodinná linie), nebo působí na vykonávání role babičky v současnosti a ve výzkumech se pracuje s jejich aktuálním stavem (např. časoprostor, přístup a možnosti prarodiče, rodinná situace, věk vnoučete, geografická vzdálenost mezi místy bydliště prarodiče a vnoučete). Mezi pracemi zahraničních autorů však lze nalézt i studii, v níž američtí sociologové King a Elder zmiňují vliv v dětství zažitého prarodičovského vzoru na pozdější zapojení žen a mužů do vztahu k vlastním vnoučatům. Ačkoli by podle autorů studie neměl být vliv prarodičovského vzoru přeceňován, jedná se podle jejich názoru o faktor, který – podobně jako například zdraví či pohlaví – ovlivňuje zapojení prarodiče (King a Elder 1997: 856). Ve zkušenosti zažitého vzoru babičky lze jistě spatřovat prolínání specifických rodinných faktorů působících na jedince a faktorů působících na úrovni společnosti.

Určitý společenský rámec pro zkoumání role babičky mohou tvořit specifické podoby rodiny, v tomto případě rodina moderní a postmoderní (např. Možný 2008). Tyto dva typy rodiny se do určité míry odrážejí v typech babiček, které autoři odlišují ze soudobého pohledu jako tradiční či typickou babičku a moderní či městskou babičku (Hasmanová Marhánková 2015; Johnson 1983; Vidovičová, Galčanová a Petrová Kafková 2015). Zatímco

první typ bývá spojen s rysy moderní rodiny, druhý typ babičky odráží spíše pojetí rodiny postmoderní.

Pro moderní rodinu jsou typické oddělené rodinné role (Možný 2008), přičemž na ženu připadala starost o domácnost (Fialová et al. 1996). Od toho se odvíjela také podoba role babičky, pro niž byla typická péče a zaměření na rodinu, mimo kterou žena v podstatě neměla jiný život (Johnson 1983). S moderní rodinou lze spojovat typ babiček autory označovaný jako tradiční či typický. Tato babička je spojena s představou staré, pečující ženy, která vnoučatům nabízí vřelost, bezpečí, vaří jim, pečuje o ně, avšak neposkytuje jim zábavu (Johnson 1983). Babička žijící na venkově se kvůli práci na hospodářství soustředila zejména na zajištění primárních potřeb a vnoučata zde oplývala značnou mírou autonomie (Vidovičová, Galčanová a Petrová Kafková 2015). Děti trávily čas se sourozenci nebo dalšími dětmi, případně byly zapojeny do prací na hospodářství (Vidovičová, Galčanová a Petrová Kafková 2015). Hasmanová Marhánková popsala babičky současných babiček jako poměrně vzdálené postavy, u nichž ženy obvykle trávily prázdniny. Osobnější vztah však ženy s babičkami nenavázaly, třebaže je popisovaly jako klidné a pečující (Hasmanová Marhánková 2015). Tento typ babiček se ve výzkumech objevuje ještě v souvislosti s popisem generace babiček současných babiček.

Postmoderní rodina, která se podle Možného objevila ve vyspělých západních zemích v polovině 20. století, je spjata s citovými vazbami mezi členy nukleární i širší rodiny (Gratton a Haber 1996; Možný 2008). Postmoderní rodina se vyznačuje značnou nestabilitou a jejími typickými znaky jsou variabilita a individualizovanost (např. Horská et al. 1990; Možný 2008; Petrová Kafková 2013). Dnešní důchodci i vzhledem k rozvoji sociálního státu a pobírání penze preferují oddělené bydlení od mladé rodiny (Haškovcová 2010) a snaží se být aktivní v různých oblastech soukromého i veřejného života, mj. také ve svém přístupu k prarodičovské roli (Hasmanová Marhánková 2019). Postmoderní rodině odpovídá ve výzkumech zmiňovaný typ moderní či městské babičky. Moderní či městská babička se již soustředí na aktivity spojené se zábavou a představa moderní babičky je také spojena s pocitem, že vnoučeti je třeba být svým způsobem přítelem a kamarádem (Johnson 1983). Tato babička se soustředí na budování vztahu s vnoučaty (Hasmanová Marhánková 2015). Vidovičová, Galčanová a Petrová Kafková (2015) tento typ babičky charakterizují jako emočně spíše odtahitou nebo distingovanou ženu, která se zaměřuje zejména na kultivaci a disciplinaci a představuje určitý model městské intelektuálky. Pro daný typ babičky je typický aktivní přístup ženy k roli babičky, který kontrastuje s pasivitou babičky tradiční (Hasmanová Marhánková 2019). V soudobých výzkumech lze nalézt práce o specifické skupině žen, které nevnímají prarodičovství jako samozřejmou součást své každodennosti. Péče o vnoučata je jen jednou z mnoha činností této skupiny seniorek, která volný čas věnuje především aktivitám a koníčkům, jež je těší (Hasmanová Marhánková 2010). Aktivita vztažená k vlastní osobě, nikoliv k vnoučeti, je tím, co ženy odlišuje od ostatních moderních babiček. Role babičky se tedy v určitých ohledech proměňuje nejen v čase, ale jistou míru nejednotnosti v přístupu k ní lze spatřovat i v přítomném období.

S ohledem na oba zmíněné typy babiček lze zmínit souhrnnou definici proměny z tradiční babičky v babičku moderní jako „proměnu z laskavé staré ženy žijící v ústraní doma v živou ženu středního věku, která je aktivní, má vlastní život“ a její zodpovědnost za vnouče

je vždy jen dočasná (Johnson 1983: 554). Pro předkládanou studii je podstatné, že babičky, o nichž hovoří participantky ve svých vyprávěních, spadají svým typem mezi babičky tradiční či typické. Oproti tomu dotazované ženy charakterizovaly samy sebe v roli babičky jako babičky moderní či městské.

Následující text je součástí výsledků širšího výzkumu, který se zabýval mj. mapováním faktorů ovlivňujících roli babičky. Text vychází z existence tří skupin faktorů, které se ve vyprávěních participantek objevovaly. Jednalo se o faktory působící na úrovni společnosti,¹ faktory odvíjející se od vnoučat a jejich rodinného zázemí a o faktory spojené s rodinným zázemím samotné babičky.

Studie si klade za cíl přispět k rozšíření obecně přijímaných faktorů ovlivňujících vykonávání role babičky o faktory, které působily v životě ženy před jejím vstupem do prarodičovské role. V návaznosti na zmiňovanou práci, jejímiž autory jsou King a Elder (1997), bude mapování minulých faktorů vymezeno oblastí rodinného života žen se zaměřením na postavy babiček. Modifikací sociologického vymezení sociální role Urbanem (2011) bude ve studii k roli babičky přistoupeno jako k určitému celku očekávaného chování, jednání a činností, které vyplývají ze specifické pozice ženy v rámci rodiny. Se sociální rolí se obvykle pojí také specifické normy, hodnoty či emoce (Berger a Luckmann 1999: 78). Cílem studie je zodpovědět výzkumnou otázku: Jakou roli hrály postavy babiček v utváření vlastního pojetí role babičky u dotazovaných žen?

Výzkumná data a participantky výzkumu

Předkládaná studie zpracovává část dat, která jsou podkladem širšího třígeneračního výzkumu, jenž je zaměřen na obraz a proměny role babičky během posledních tří generací. Časové hledisko se promítá také do předkládané studie. Ta je založena na analýze rozhovorů s osmi dotazovanými ženami, které zastupují současnou prarodičovskou generaci a mohou reflektovat dobu předcházející jejich vstoupení do role babičky.

Dotazované ženy, které se do výzkumu zapojily, se narodily mezi lety 1939 a 1969. Společná jim byla skutečnost, že všechny měly vnouče navštěvující první třídu základní školy v jednom z východočeských měst. Právě generace vnoučat byla výchozím bodem pro tvorbu třígeneračního vzorku.

Dvě z dotazovaných žen byly ekonomicky aktivní, šest žen již bylo v důchodu. Jedna žena měla osm vnoučat, dvě ženy měly šest vnoučat, dvě ženy měly čtyři vnoučata, jedna tři vnoučata a dvě ženy měly jedno vlastní a jedno nevlastní vnouče. V dětství zažily tři participantky společnou domácnost se svou babičkou – žily v jednom domě, v sousedním domě nebo v dvojdomku. Babičky dvou dotazovaných žen žily ve stejných obcích a jejich blízká domácnost vnučkám umožňovala každodenní kontakt s nimi. Dvě participantky měly obě babičky vzdálené a nevidaly se s nimi častěji než dvakrát do měsíce. V případě dalších vzdálených babiček se někdy jednalo o kontakt pouze několikrát do roka. Jedna z dotazovaných žen nezažila ani jednu svoji babičku.

¹ Tomuto tématu je věnován samostatný článek (Čepilová 2021).

Tabulka 1: Charakteristika participantek

Jméno	Věk	Ekonomický stav	Domácnost první babičky	Domácnost druhé babičky	Domácnost třetí babičky
Jana	48	pracuje	společná	vzdálená	–
Anna	71	v důchodu	vzdálená	vzdálená	–
Jaroslava	75	v důchodu	blízká	vzdálená	–
Hana	58	pracuje	společná	vzdálená	vzdálená
Alena	65	v důchodu	vzdálená	vzdálená	–
Růžena	78	v důchodu	blízká	vzdálená	–
Věra	70	v důchodu	–	–	–
Marie	66	v důchodu	společná	vzdálená	–

Rozhovory s dotazovanými ženami trvaly v průměru 80 minut. Obsáhly témata dotýkající se dětství participantek a jejich tehdejších rodinných a příbuzenských vztahů. Dále pokryly období jejich raného mateřství a zapojení vlastních rodičů i rodičů jejich manželů do péče o vnoučata. Rozhovory se týkaly také vlastních vnoučat participantek a vztahů s nimi a v hrubých obrysech mapovaly také osobní a pracovní život dotazovaných žen. Primárním cílem výzkumu však nebylo zkoumat osobní pojetí role babičky participantek. Představy o roli babičky byly participantkami nahlíženy především na obecné celospolečenské úrovni, k níž však zároveň doplňovaly konkrétní příklady ze svého života.

Zpracování dat získaných technikou rozhovoru bylo inspirováno principy interpretativní fenomenologické analýzy (Koutná Kostínková a Čermák 2013). Přepis každého rozhovoru byl nejprve opoznámkován, poté byla formulována tzv. rodící se témata. Z důvodu tematické širší realizovaných rozhovorů (součást širšího výzkumu) byly v této fázi analýzy poznámky a komentáře přiřazeny k jednomu ze tří sledovaných období v životě dotazovaných žen (dětství, rané mateřství, babičkovství). Dále byl na základě rodících se témat a v závislosti na výzkumných otázkách vytvořen finální seznam témat a podtémat, který byl totožný pro všechna tři sledovaná období. V další fázi probíhalo porovnávání jednotlivých případů a hledání podobností a vzorců mezi nimi.

Z důvodu anonymizace dat bylo každé participantce i osobám zmiňovaným v rozhovorech přiděleno jiné než jejich vlastní křestní jméno.

Počáteční faktory formující vykonávání role babičky

Ve vyprávěních dotazovaných žen se objevily dva významné faktory, které v minulosti ovlivnily jejich soudobé vykonávání role babičky: výchova a rodinné babičkovské vzory. Oba faktory na dotazované ženy působily v době, kdy ještě do role babičky samy nevstoupily.

Participantky výzkumu hovořily v souvislosti s působením obou faktorů v době jejich dětství nejčastěji o své bližší babičce. Tou bývala babička, se kterou bydlely ve společné domácnosti nebo velmi blízko ní. Druhé babičky bývaly ženám vzdálené geograficky, kvůli čemuž s nimi nemohly navázat stejně blízký vztah jako s první babičkou. Vliv na to měla velmi rozdrobená sídelní struktura v českých zemích (Fialová et al. 1996: 342) a omezené

možnosti cestování oproti současné době. O babičkách participantek tedy nelze hovořit jako o jednotlivé skupině babiček z hlediska blízkosti vztahů.

Výchova: To se neztraťí, to je navždycky

Z vyprávění dotazovaných žen bylo patrné, že se do jejich vlastního způsobu vykonávání role babičky promítla výchova, kterou zažily v době dětství. Podíleli se na ní rodiče i prarodiče a obě generace tak společně ovlivňovaly budoucí vykonávání babičkovské role dotazovaných žen. Podíl obou generací na výchově se v různých rodinách lišil. V případě paní Aleny, která nebydlela s žádnou babičkou ani v její bezprostřední blízkosti, převažoval ve výchově vliv rodičovské generace. Paní Jana vzpomínala, že na její výchově se významně podílela babička, která bydlela ve vedlejší domě. V dalších rodinách se výchovný podíl obou generací různě kombinoval a nebyl tak jednoznačně vyhraněný jako u dvou zmiňovaných žen.

Specifickým případem v dotazovaném vzorku žen byla paní Věra, která neměla s prarodičovskou výchovou žádnou zkušenost. Nezažila ani jednu babičku a ve věku sedmi let jí zemřel otec. Do značné míry tak byla formována pouze rodičovskou výchovou své matky. Téměř žádné styky neměla její rodina ani s širším příbuzenstvem. Přestože výchovný přístup babiček v životě paní Věry zcela chyběl, nehodnotila tuto skutečnost jako handicap vzhledem k vlastní babičkovské roli:

Nechybí to, ne, nedá se říct, že by to chybělo. Kdybych neměla žádný děcka, tak možná, že jo, kdyby člověk byl bezdětný [...]. A zase ty děti jsem vychovala tak, jak jsem byla vychovávána já.

Vstoupení do role babičky vnímala paní Věra v zásadě jako pokračování výchovy svých dětí. Tento postoj potvrzuje úvahy o tom, že prarodičovská role může být v podstatě určitým pokračováním role rodiče či rozpomenutím se na tuto roli (Hagestad 2006: 321; Vidovičová, Galčanová a Petrová Kafková 2015: 778). Daný předpoklad plyne ze skutečnosti, že v minulosti býval běžný souběh rodičovské a prarodičovské role (Hagestad 2006: 321; Cherlin a Furstenberg 1986: 28), který už však v naší společnosti není tolik rozšířený. Právě v oblasti výchovy dětí se tedy jistým způsobem může rodičovský a prarodičovský vliv do značné míry překrývat či doplňovat. Hasmanová Marhánková (2015: 747) poukazuje na existenci normy nezasahování pojící se v české společnosti k roli babičky. Na druhé straně ovšem dodává, že zejména nenápadné a taktické zasahování babiček bývá přesto žádoucí.

Z velké části závisela míra podílu prarodičů na výchově také na blízkosti bydlišť prarodičů a vnoučat, resp. na četnosti jejich kontaktu. Společné bydlení v domě, bydlení v sousedních (dvou)domcích nebo bydlení ve stejné vesnici nebylo v době dětství dotazovaných žen ničím neobvyklým. Tito blízcí prarodiče tak mnohdy intenzivně pomáhali mladým rodinám a do výchovy vnoučat byli zapojeni v podstatě každodenně.

V každém případě už však v současné době participantky vnímaly svou výchovu spíše jako jednotlivý celek. Z něj vystupovaly konkrétní příklady, které si dotazované ženy vybavovaly a které reprezentovaly výchovný přístup generace, jež se podle jejich subjektivního názoru na jejich výchově podepsala zásadněji. Dotazované ženy ve svých vyprávěních samy upozorňovaly na aspekt nevědomého učení, na „automatickou výchovu“, během níž ony

samy jako děti odpozorovávaly od babiček a rodičů, co se smí a co se nesmí dělat. Jak se děti učily příkladem, který před sebou v osobě babičky měly, ilustruje vyprávění paní Jaroslavy:

To bylo období, kdy byly děti vychovávány prací vlastně, příkladem v té rodině, co dělaly, jak dělaly, takže jsme všechno viděly. Jsme viděly, jak zašivaly ty pytle, jak pletly svetry, jak draly to peří, [...] u tohohle všeho my jsme jako děcka byly a pracovaly jsme, co teda jsme uměly, tak jsme dělaly, čili výchova prací. A tím vzorem. Chci tím říct, že oni nikdy neměli čas na to, aby se s náma takhle bavili a hráli, jako se to děje teď. [...] Děti se vychovávají vzorem. Jak to v té rodině nastavíte, tak to oni do sebe vsáknou, vstřebaj to. To se neztratí. To je navždycky.

Ve výpovědi paní Jaroslavy lze spatřit známku proměny ve způsobu výchovy. Ten byl dříve („To bylo období.“) podle paní Jaroslavy do určité míry nezáměrný. Prarodiče se věnovali primárně své práci a tímto příkladem učili a vychovávali mladší generace. V dnešní době se naproti tomu prarodiče častěji věnují aktivitám, v nichž hraje hlavní roli vnouče a jeho zábava (Johnson 1983; Hasmanová Marhánková 2015). Pracovní činnosti prarodičů v těchto chvílích odpadají, důsledkem čehož může být také proměna způsobu výchovy. Babička už v této situaci nemůže být dítěti „tím vzorem“ v běžných každodenních situacích, a pokud chce vnouče do určité míry výchovně vést, musí k tomu vyhledávat příležitosti (viz například městská babička zaměřená na kultivaci a disciplinaci v textu Vidovičové, Galčanové a Petrové Kafkové [2015]).

Z vyprávění dotazovaných žen vyplynulo, že jim v dětství babičky v rámci výchovy vštěpovaly základní sociální normy, dovednosti a hodnoty. Babičky dotazované ženy učily tomu, co se smí, co se nedělá a jak se mají chovat. Paní Janu učila babička respektu a úctě:

Já si teda jako nedovedu představit, že bych jako babičce třeba odporovala. Tak babička, když něco řekla, tak to tak bylo, ale vždycky jsme se domluvily na tom svým kompromisu, že v něčem polevila, ale v něčem jsem musela polevit já.

Babičky také vedly dotazované ženy k důvěře k blízkému člověku a vzájemnému spolehnutí se jednoho na druhého (např. v rodinných vztazích) nebo k povinnosti pomoci určitým lidem (např. sousedovi). Paní Jaroslava vzpomínala na to, jak jí babička projevovala vděčnost poděkováním nebo pochvalou:

Tak já jsem lezla celé prázdniny po těch stromech a já jsem trhala ty třešně. A oni je prodávali. Babička s nimi chodila na trh. [...] Košíček se plnil, plnil, až byl plnej, tak se snesl, babička poděkovala.

Tento příklad opět ilustruje způsob dřívější výchovy v běžných situacích, jak byl nastíněn výše. Babičky dále učily dotazované ženy plnit si drobné povinnosti úměrné jejich věku a učily je respektování určitých pravidel, jejichž porušení znamenalo pro vnoučata výchovný trest. Paní Janě se babička snažila vštípit určité kritické myšlení a nemít slepou důvěru ve všechno, co jí někdo říká:

Ona [pozn. babička] vlastně ty děti vychovávala v době, kdy měla dědu v Reichu, jo. Ta vždycky říkala, když jsme se třeba... když nás učili ve škole o ruský armádě a to... a babička vždycky říkala: „Nevěř všemu, co kdo říká,“ jo. A říkala: „Hele, ono když tady byli gestapáci, tak to bylo

takový jako docela klidný, ale když sem přijeli ty kozáci na těch koních,“ tak ona říkala, „to každá máma musela holku schovat,“ jo.

Zdá se, že výchova babiček v zásadě spočívala v předávání norem a hodnot orientovaných na druhé (respekt, úcta, pomoc druhým, důvěra a spolehnutí se na druhého), na rodinu a komunitu. V rámci této výchovy nejsou patrné výrazné prvky typické pro současnou postmoderní rodinu, v níž lze spatřovat trend k individualizaci ve struktuře rodiny, rodinných rolích i v autoritě k členům rodiny (Možný 2008).

Rodičovská i prarodičovská výchova dotazovaných žen se v jejich vykonávání role babičky odrážela v podobě názoru na uplatňování určitých pravidel vůči vnoučatům. Všechny dotazované ženy se shodovaly na tom, že vnoučata určité stanovení mezi potřebují a že by neměla být automaticky plněna všechna přání a požadavky vnoučat. Rozmazlování vnoučat nepatří mezi základní rysy role prarodiče (Cunningham-Burley 1985; Robertson 1977). Tento přístup k vnoučatům zastávala také paní Marie, podle níž je trvání na určitých pravidlech dětem do budoucna ku prospěchu:

Pak přijdou do života a tam je nebude nikdo poslouchat. [...] Nemůžou si dělat, co chtějí. Takže pak je to pro ně trochu jako jednodušší, když jsou zvyklí.

Na základě svých životních zkušeností tedy nebyly dotazované ženy zastánkyněmi zásadního rozvolňování mantinelů pro svá vnoučata. Stejně jako se dospělí musejí přizpůsobit společnosti ostatních lidí (např. v zaměstnání), děti se toto přizpůsobování a vyjednávání, na které poukazovala paní Jana („Vždycky jsme se domluvily.“), mohou podle názoru respondentek učit již v dětském věku ve známém prostředí. V tomto ohledu byly participantky na první pohled v určitém rozporu s představou babiček, které se v dnešní době stávají spíše společníky vnoučat a které staví na první místo lásku a přátelství s vnoučaty před žádání úcty a poslušnosti (Gratton a Haber 1996). Trvání na dodržování jistých pravidel ale bylo u participantek doprovázeno určitým respektem k dítěti a ústupky vůči němu.

Nejexplicitnější výrazy ohledně potřeby určitých pravidel stanovených babičkou používaly paní Jana a paní Věra. V rozhovorech s nimi se objevovaly termíny jako pravidla, disciplína, „vyceповání do života“. Paní Jana hovořila o tom, že od vnučky vyžaduje uposlechnutí toho, co jí řekne:

Tak rozmazluju ráda, to jo, ale zas musí bejt určitá disciplína [...]. Sice třeba něco se jí nelíbí, tak řekne, že se jí to nelíbí, samozřejmě nemůže bejt ten její názor úplně utlačený. [...] Ale prostě ví, že prostě nepovolím, že to udělat musí, i když kolem toho jako povídá.

Tento přístup koresponduje s přístupem, který paní Jana zažila v dětství ze strany své babičky („Když něco řekla, tak to tak bylo.“). Na jedné straně zde vidíme snahu o generační zachování úcty a respektu k babičce v rodině, na druhé straně se ve výpovědi paní Jany tento přístup kombinuje se soudobým respektem k dítěti („Nemůže bejt ten její názor úplně utlačený.“) a snahou o navázání a vybudování vzájemného vztahu (např. Marhánková 2015). Paní Věra hovořila o tom, že v běžném každodenním životě svým vnučkám nepovolí více, než povolovala svým dětem, s výjimkou jídla. Na jednu ze svých vnuček byla dokonce paní Věra přísnější než na druhé dvě vnučky, vlivem jejího horšího rodinného zázemí:

Jsem na ni přísnější než na tyhle dvě, určitě. Vycepuvám ji víc do života než tyhle dvě, jo, aby byla prostě připravená na to nejhorší.

Přísnějším výchovným přístupem se paní Věra snažila zastoupit nefungující rodinné zázemí vnučky a připravit ji tak na zařazení se do společnosti a postaráni se o sebe samu. Babička tedy vystoupila ze své pozice zálohy (Hagestad 2006) a snažila se zastat rodičovský výchovný postoj, aby své vnučce její horší rodinné zázemí vynahradila.

Rodinné poměry obou žen se tedy poněkud odlišovaly od modelu, který zažily ostatní participantky, kdy vychovává a rozhoduje matka, vedle níž více či méně figuruje v životě dítěte – zjednodušeně řečeno – „hodnější“ babička. Paní Věra zažila pouze výchovu své matky. Podle slov paní Jany zase v podstatě vedla jejich domácnost babička, protože matka paní Jany byla velmi mladá. Proto pravděpodobně oproti ostatním participantkám zastávaly paní Jana a paní Věra v jistých ohledech přísnější či zásadovější postoj.

Dotazované ženy samy srovnávaly svůj výchovný přístup k vnoučatům s výchovou rodičů těchto dětí a hovořily o tom, že oproti rodičovské výchově mají podle svého názoru samy menší zodpovědnost ve smyslu rozhodování zásadnějších věcí v životě dítěte a že si mohou dovolit být v porovnání s rodiči méně důsledné. Určité ústupky vnoučatům podle svých slov dělala také paní Marie:

Maruška třeba nějaký musí todle a teď mručí a mručí, no tak jí řeknu: „Ne, Maruško, to už ne to.“ A když furt mručí, tak řeknu: „A tak si to vem,“ takovýdle nějaký ty, no. Ale takže trošku takhle, jo, že už nemáte tu... kdybych byla jako rodič a bylo to moje dítě, tak bych třeba neustoupila, no. [...] Ale jako musej taky poslouchat.

Primárním rozdílem mezi rolemi rodičů a prarodičů je zodpovědnost za děti a jejich výchovu (např. Hasmanová Marhánková 2015; Michličková a Španielová 2016). Pro fungující nukleární rodiny tedy může být výchovný přístup babiček určitou formou podpoření výchovných snah rodičů, nicméně babičky si mohou dovolit jistou míru nedůslednosti. Avšak ani v případě zmiňovaného modelu „vychovávající matka a hodnější babička“ by také neměla ze strany babiček absentovat jakákoliv pravidla a hranice stanovené vnoučeti, jak ilustruje výpověď paní Jaroslavy:

A jinak babička byla velice laskavá, milá, ale přísná byla na nás, když jsme dělali nějaké lotroviny, tak nás samozřejmě taky potrestala.

V případě nefungující nukleární rodiny pak může ona tíha zodpovědnosti za výchovu dítěte a jeho přípravu do života zčásti přejít na prarodiče, jako tomu bylo v případě paní Věry.

Výchova dětí se tedy jeví jako společný zájem rodičů a prarodičů („Je to pro ně trochu jednodušší.“ „Aby byla připravená na nejhorší.“). S přihlédnutím k nepostrádání vzoru babičky paní Věrou lze na význam výchovy pro budoucí pojetí babičkovské role nahlížet zejména prostřednictvím předávání zkušeností ohledně péče o dítě, stanovení jistých výchovných mantinelů a vštěpování sociálních norem a hodnot. Rozložení míry podílu obou generací na výchově může záviset na blízkosti společného bydlení i na míře fungování nukleární rodiny.

Babičkovské vzory: Tam musí zůstat ta laskavost, ty otevřené uši

Druhým faktorem ovlivňujícím roli babičky, který se ve vyprávěních participantek objevoval, byly rodinné babičkovské vzory. Tento faktor působil v životě žen v období jejich dětství i dospělosti. V každém z těchto období byly nositelkami role babičky osoby odlišné příbuzensky spjaté s dotazovanými ženami.

Vzory babiček

Do období dětství spadalo pozorování vzorů vlastních babiček, které byly ženám inspirací pro vlastní uchopení role babičky. Ve vyprávěních participantek bylo možné v oné inspiraci vysledovat určitý selektivní prvek. Dotazované ženy totiž často začaly hovořit pouze o jedné ze svých babiček. O té, kterou měly raději. V souvislosti s vyprávěním o své oblíbenější babičce dotazované ženy poukazovaly na to, co ony samy na babičce jako děti oceňovaly a co se snažily přenášet do vlastního přístupu ke svým vnoučatům. Tyto oblíbenější a ženám bližší babičky byly nositelkami dvou charakteristik, které ve svých vyprávěních participantky vyzdvihovaly.

V prvé řadě dotazované ženy zdůrazňovaly, že jejich babičky měly na vnoučata čas a klid, že jim beze spěchu naslouchaly a byly ochotné si s nimi povídat. Otevřená náruč babiček byla v očích dotazovaných žen jedním z významných prvků role babičky. Inspirací v tomto směru byla babička například paní Janě: „No, to, že vždycky, když jsem přišla k babičce, tak měla na to čas“. Proto se také samy ženy snažily vnášet čas a klid do svého pojetí role babičky: najít si čas na svá vnoučata, vyslechnout je a popovídat si s nimi, třebaže to pro ně někdy bylo časově velmi náročné a složité. Například pracující paní Jana popisovala svou snahu vyjít vstříc své vnučce takto:

Když vím, že to není nějaký výmysl, že zrovna teď si postaví hlavu, že zrovna teď něco nechce dělat, jo, ale když přijde, že chce něco udělat, co si myslím, že má smysl, tak si překopu svůj plán.

Zejména pro současně pracující babičky je nalezení času na vnoučata mnohdy nesnadné. Vyšší nároky kladené na babičky v důsledku nutnosti kombinování pracovního života a péče jsou typické právě pro současnou generaci babiček (Hasmanová Marhánková 2015). Časový prostor pro společné trávení volného času je zaměstnáním značně zúžen i v případech, kdy žijí babičky a vnoučata relativně blízko sebe.

Význam zastavení se a věnování plné pozornosti dětem zdůrazňovala ve svém vyprávění také paní Jaroslava:

Tam musí zůstat ta laskavost, ty otevřené uši, páč ty musíte mít a poslouchat, ne jako že to dítě něco povídá a vy zase s někým kvákáte vedle.

Klidné a pozorné naslouchání dítěti, které paní Jaroslava znala od své babičky, je podle jejího názoru třeba v rámci babičkovského přístupu stále zachovávat. Z části se také paní Jaroslava dotkla rušivé komunikace s druhými lidmi („S někým kvákáte vedle.“). Ta je dnes v mnohém posilněna a umožněna zejména mobilními telefony a nejrůznějšími formami moderní komunikace, které tato zařízení uživatelům nabízejí. Na druhou stranu jsou to v dnešní době

právě prostředky moderní komunikace, které umožňují být babičkám v kontaktu se svými vnoučaty i na dálku (např. Quadrelloet al. 2005).

Ve zdánlivém rozporu s tímto „pozorným“ přístupem babiček je jeden aspekt babičkovské role, který participantky podle svých slov v době dětství nezažily. Bylo jím hraní si s babičkou. Tuto skutečnost ilustruje vyprávění paní Aleny:

Ne [důrazně], to ne, to nemůžu říct, tenkrát to [pozn. hraní] nebylo zvykem. Ani s rodičema, no, rodiče třeba s náma někdy pinkali, to jako... ale babička ne, tam to vůbec nebylo zvykem.

Ani paní Marie si nepamatovala, že by si s ní její prarodiče hráli:

Ale že by si s náma jako hráli, jako třeba my s těma dětma, s těma našima vnoučatama, tak to ne. To oni na to neměli čas. Ani že by s náma někam chodili na vejlety nebo něco takovýho, to ne teda. To oni byli vytížený dost prostě tou starostí o to... [pozn. o hospodářství].

Ve vyprávěních dotazovaných žen dříve převažovala ve vykonávání babičkovské role především stránka zabezpečení vnoučete (Johnson 1983). Babičky dětem vařily a poskytovaly jim útočiště, když bylo třeba. Jinak si ale děti hrály na vesnicích, kde pobývaly u svých babiček, s jinými dětmi (Vidovičová, Galčanová a Petrová Kafková 2015). Mnoho společných činností s babičkami si participantky nepamatovaly kromě chvil, ve kterých babičkám pomáhaly s domácími pracemi nebo s pracemi týkajícími se chodu hospodářství.

Nalezením času pro vnoučata neměly participantky na mysli hledání času na hraní si s vnoučaty. Šlo spíše o to vyslechnout vnouče, když potřebuje, případně mu přispět radou či pomocí, a především od sebe vnouče neodehnat kvůli nedostatku času. Sociální podpora, ale i nabídnutí emocionální blízkosti či důvěrnosti jsou jedněmi z významných znaků role babičky (Mansson 2015 a reference v něm). I přes časové zaneprázdnění povinnostmi svázanými s hospodářstvím bývaly babičky participantek z jednoho úhlu pohledu vnoučatům mnohem dostupnější než dnešní babičky, které tráví den v zaměstnání, případně nebydlí v blízkosti vnoučete. Dnešní fenomén hraní si babiček s dětmi, který dotazované ženy nezažily, býval nahrazen časem s babičkou, během něhož vnoučata babičkám vypomáhala s pracemi v domácnosti či kolem hospodářství (např. Vidovičová, Galčanová a Petrová Kafková 2015).

Druhou výraznou charakteristikou, kterou dotazované ženy v souvislosti s blízkými babičkami zmiňovaly, byla jejich laskavost. Babičky, které participantky vnímaly jako svůj vzor, byly laskavé, hodné, vstřícné, přející. Laskavost byla také výraznou vlastností babičky paní Aleny. Svou snahu napodobit v tomto směru babičku popisovala paní Alena takto:

Já, když jsem byla mladá, tak jsem byla taky takovej jako prudeš, jo [smích]. [...] A k těm vnoučatům jako si myslím, doufám teda, že k nim přistupuju laskavějc, jo. [...] To si vzpomínám teda na tu babičku, že přestože tam měla ten nepořádek, to jsem nesnášela, ale vlastně zůstalo ve mně to, že ona byla hrozně hodná, jo. [...] Já si myslím, že na ni vzpomínám ráda proto, že fakt byla laskavá.

Tato vlastnost souvisela podle paní Aleny i s věkem ženy. Participantky samy sebe hodnotily jako ženy, které berou určité věci s jakýmsi životním nadhledem a nezabývají se nepodstatnými věcmi. Laskavost je proto možná jednou z nejvýraznějších vlastností nositelek

role babičky, které již mají ve svém věku určité životní zkušenosti (např. Bhopal, Brannen a Heptinstall 2000: 137–138; Hasmanová Marhánková 2015: 745, 753).

Vzory matky a tchyně v roli babičky

Dalšími babičkovskými vzory dotazovaných žen, které ženy mohly pozorovat v dospělosti, byly jejich matky a tchyně. Na matkách a tchyních v roli babičky dotazované ženy ve svých vyprávěních oceňovaly obětavost. Vzorem v tomto ohledu byly pro dotazované ženy jejich matky a tchyně zejména nabízením pomoci s péčí o děti a s jejich hlídáním. Stejnou pomoc, která se dotazovaným ženám dostávala od jejich matek a tchyní, se ony samy snažily nabízet svým dospělým dětem. Norma dostupnosti a ochota pomoci s péčí o vnoučata je v české společnosti součástí ideálních představ o roli babičky (Hasmanová Marhánková 2015). Snahu pomoci svým dětem, k níž přispěla i vlastní osobní zkušenost s ochotou babiček, ilustruje vyprávění paní Aleny:

To si myslím, že teďka oceněj, když budou moct bejt u nás [smích], protože pamatuju si, jak to bylo pro nás těžký, když my jsme měli třeba jenom čtrnáct dnů dovolenou do těch třiatřiceti let, pak jsme měli asi tři neděle, to tenkrát to bylo v tomhleto ještě horší, takže jsme byli hrozně šťastný, když teda ty naše děti mohly na tu vesnici k té babičce a celkem nám bylo jedno, jestli tam zvlčej [smích], prostě hlavně že o ně bude postaráno, že dostanou najíst, a myslím, že oni taky docela rádi vzpomínaj na ty prázdniny na tý vesnici, takže vím, že jsme byli těm rodičům jako vděčný.

Hlídání lze chápat jako určitý způsob mezigenerační rodinné výpomoci, která může být poskytována různými způsoby (Hasmanová Marhánková 2019), přesto stále zůstává součástí role babičky.

Dotazované ženy se snažily dětem svou pomoc nabízet i přesto, že některé z nich více či méně připouštěly, že to pro ně bylo náročné a mnohdy byly z této pomoci samy unavené. Důvodem mohla být intenzita péče o vnoučata, jako tomu bylo u paní Věry, která mívala na starost své vnučky téměř každý den v týdnu na kratší či delší časový úsek. Výpomoc babiček je ovšem pro některé současné matky pro kombinaci pracovního a rodinného života nezbytná (Křížková et al. 2011). Jinou příčinou mohla být časová zaneprázdněnost ženy, která svůj denní rozvrh musela pečlivě plánovat. Například paní Hana se kromě svého časově vcelku náročného zaměstnání musela starat i o své nemocné rodiče. Současná péče o vnoučata a staré rodiče nebývala pro dřívější generace obvyklá a je důsledkem prodlužující se naděje dožití v průběhu 20. století (Bartoňová a kol. 2010; Horská et al. 1990).

Pro paní Hanu byla velkým vzorem ohledně přístupu k dětem její tchyně. Ta se spolu s manželem vnoučatům velmi věnovala, což paní Hana podle svých slov ve své rodině nezažila:

Když byly vnoučata, brali si je na chatu. Věnovali se jim, jeli s nima do ZOO, jo, prostě... a mně se to strašně líbilo. Takže jsem to přebírala asi od nich, protože se mi to strašně líbilo, že ty děti jsou tam rádi a že si je takhle berou. Nevím, asi se mi to takhle líbilo, protože u našich jsem to neviděla.

V této generaci babiček se již začínal postupně objevovat onen fenomén hraní si s dítětem, což zmiňují ve svém výzkumu také Sedláková, Galčanová a Bělehradová (2018: 112). Podle autorek k tomu přispěla např. institucionalizace organizovaných forem volného času po 2. světové válce či ustavení volného víkendu. Norma aktivity vystupuje podle Hasmanové Marhánkové (2015: 750–752) s větší četností a intenzitou ve vyprávěních současných matek než babiček. Aktivitní trávení volného času babiček s vnoučaty je tak jedním z postupně se měnících aspektů babičkovské role, v němž vystupuje význam inspirace o generaci starších žen pro vlastní uchopení babičkovské role. V tomto směru tedy byly participantkám vzorem matky a tchyně v roli babičky, nikoliv vlastní babičky. Příklad paní Hany tak ukázal, že ne všechno rodinné chování jednotlivců vychází nutně ze vzorů a jejich (nevědomého) přebírání v rámci vlastní pokrevní rodiny.

Závěr a diskuse

Cílem předkládané studie bylo na roli babičky poukázat na skutečnost, že přítomné vykonávání některých sociálních rolí může být ovlivněno nejen působením soudobých faktorů, ale také dřívějšími životními zkušenostmi aktérů těchto rolí. Analýza rozhovorů s nositelkami role babičky se soustředila na otázku, jakou roli hrály postavy babiček v utváření vlastního pojetí role babičky. Odhalila dva faktory, výchovu a babičkovské vzory, které v minulosti formovaly současnou prarodičovskou roli dotazovaných žen.

Zároveň však nejde zdaleka o jedinou skupinu faktorů, která roli babičky ovlivňuje. Škála faktorů ovlivňujících roli prarodiče je široká – od rodinných a společenských faktorů až po faktory individuální (Kemp 2007). Role prarodiče je ovlivněna faktory plynoucími z nastavení dané společnosti, faktory odvíjejícími se od vnoučete, dále to mohou být věk prarodiče, jeho zdravotní stav či rodinný stav, další aktivity prarodiče či jeho povinnost pečovat o vlastní rodiče (např. Hasmanová Marhánková 2015; Patschová 2014; Vidovičová, Galčanová a Petrová Kafková 2015). Stav těchto faktorů však bývá ve výzkumech často sledován pouze v přítomné době. Utváření podoby naplňování prarodičovské role je zkoumáno pouze v dané situaci.

Formování budoucí prarodičovské role dotazovaných žen se začalo odehrávat v období dětství prostřednictvím výchovy a pozorování vzoru vlastních babiček. Na výchově žen v dětství se ve většině případů určitým dílem podílely rodičovská i prarodičovská generace. Hasmanová Marhánková (2015: 753) ve svém výzkumu popsala prarodiče současných babiček jako obvykle poměrně vzdálené postavy, s nimiž ženy neměly hlubší vztah. V představeném výzkumu však zřetelně vystupovala skupina babiček, které byly do každodenního života vnoučat zapojeny intenzivně. Do vlastního vykonávání babičkovské role se výchova z dětství otiskla zejména uplatňováním určitých pravidel pro chování jejich vnoučat. V dětství zažité a odpozorované vyvažování přísnosti a volnosti formovalo babičkovský přístup participantek jako jeden z jemnějších aspektů vykonávání babičkovské role. V období dětství bylo také z hlediska budoucího formování role významné vnukovské vnímání babičkovského vzoru. Babičky byly ženám inspirací v nalezení času na svá vnoučata a v jejich laskavém přístupu.

V období dospělosti ovlivňovalo formování budoucí role babičky rodičovské vnímání této role. V životě dotazovaných žen se objevily nové rodinné vzory – vzory matek a tchyní

v roli babičky. Dotazované ženy se u těchto babičkovských vzorů inspirovaly zejména obětavostí žen ve prospěch svých vnoučat a jejich rodin a aktivním přístupem svých matek a tchyní k vnoučatům. Mueller a Elder (2003: 413–414) chápou prarodičovství jako proces, který začíná v tomto období tím, jací byli prarodiče jako rodiče. Pokud byli v očích dětí dobrými rodiči, snaží se je děti zapojit také do života vnoučat. Také tito autoři tedy pohlíželi na utváření prarodičovské role jako na něco, co je formováno mnohem dříve; dávno před samotným vstoupením do role. Předkládaný text posouvá počátek onoho procesu ještě dále do minulosti jedinců, a to do období jejich dětství.

Pozorované babičkovské vzory byly oproti výchově participantkami do větší míry uvědomované a reflektované na konkrétních příkladech. U babičkovských vzorů byl, v období dětství i dospělosti, patrný prvek selekce. King a Elder (1997: 857) ve své studii poznamenali, že i negativní zkušenost s prarodičem může sloužit jako příklad toho, jak se ke své budoucí roli nestavět. V rozhovorech s participantkami se však objevovala výhradě pozitivní inspirace babičkovskými vzory. Dotazované ženy si z nich vybíraly konkrétní prvky, které samy považovaly za vhodné a přínosné pro vlastní přístup k vnoučatům, a snažily se je přenést do vlastního pojetí role. V případě, že se jednalo o vzor vlastní babičky, jednalo se obvykle o babičku, kterou participantky označovaly jako jim bližší. Díky kladnému příkladu tak možná odpadlo vymezování se vůči chování babiček, které těmto participantkám tak blízké nebyly.

Diskutabilní může být do určité míry povaha dat založených na vzpomínkách. Na vzpomínání lze nahlížet jako na specifický fenomén, v němž nelze zachytit zcela přesný popis osob, míst či událostí. Selekce vzpomínek (např. Šubrt 2007: 149) je daná časem a zapomináním, charakterem vztahu ke vzpomínaným objektům (a jejich možným idealizováním) či daným společenským rámcem, který se soustředí na určité prvky zkoumaných jevů, pod jejichž vlivem mohou být vzpomínky zvýznamňovány či upozadovány. Text vycházel z předpokladu, že ženy vzpomínaly na skutečnosti, které určitým způsobem pozitivně oceňovaly, tudíž je mohly ovlivnit výrazněji než negativní vzpomínky, resp. mohly se snáze zapsat do jejich paměti. Snahou textu ovšem bylo zaměření právě na ony významné pozitivní skutečnosti, které jsou v rodině (vědomě) přenášeny dále. Docenění jistých aspektů babičkovské role může být dáno také životními zkušenostmi žen, které již ve svém věku přistupují k určitým věcem s životním nadhledem.

Text ze své podstaty přispívá k náhledu na určité jádro role babičky, neboť se zaměřuje v prvé řadě na to, co bylo v rodinách dotazovaných žen generačně přenášeno a co se do určité míry nezměnilo: péče, laskavost a klid a v případě blízkých babiček také určitý výchovný podíl. Do jisté míry mají předávané vzory specifický rodinný charakter. To se v textu projevuje například u dvou žen v převzetí vzoru „přísnějších“ babiček. Zároveň je třeba mít na paměti, že rodinné vzorce a jejich mezigenerační přenos nefungují zcela nezávisle na společenských rámcích. I ve stálých rysech babičkovské role dochází v důsledku společenských proměn k určitým proměnám v rodinných vzorcích, které jsou následně rodinnými příslušníky předávány dalším generacím. Toto je patrné například u péče, která je v různých generacích vnoučatům poskytována odlišným způsobem, od zajišťování primární péče až po aktivity, které poskytují vnoučeti rozvoj a zábavu (srov. Hasmanová Marhánková 2019: 1675–1676). Na širokou škálu činností, kterými jsou vyplněny pečování či hlídání, poukazují také

Vidovičová, Galčanová a Petrová Kafková (2015: 769). V proměně charakteru péče věnované vnoučeti lze spatřovat odraz proměny rodiny moderní v rodinu postmoderní, v níž nabývá na převaze městský či moderní typ babičky. Přesto však péče zůstává stabilním rysem babičkovské role posledních generací.

Individualizace postmoderní rodiny se promítá do uvolňování některých rodinných vazeb, zejména těch vycházejících z partnerských vztahů. Zčásti se k tomuto rozvolnění rodinných pout může řadit také skupina netypických babiček, která je v české společnosti reprezentovaná aktivními seniorkami, pro něž není prarodičovská role prvořadá a jejíž místo je vymezeno i dalšími každodenními aktivitami žen (Hasmanová Marhánková 2010, 2019; Vidovičová, Galčanová a Petrová Kafková 2015). V tomto směru by bylo zajímavé prozkoumat, jaké babičkovské vzory zažily ve svých rodinách tyto babičky zčásti vyvázané ze své prarodičovské role. Přesto se však zdá, že většina babiček jsou stále ženy pečující o svá vnoučata, třebaže tato pomoc může být v současné době zčásti vysvětlena také intenzivní výpomocí rozpadlým či neúplným rodinám.

Charakter obou identifikovaných faktorů působících na formování babičkovské role je značně subjektivní. Bližší zkoumání obou faktorů tak není snadno postižitelné objektivními měřítky. To může být důvodem skutečnosti, že se zatím nemohly zařadit do seznamu široce zohledňovaných faktorů (např. pohlaví, rodinná linie, geografická vzdálenost mezi bydlištěm vnoučete a babičky), se kterými pracují mnohé české i zahraniční výzkumy. Přesto však předložený text ukázal, že se na podobě vykonávání babičkovské role podílejí, a neměly by tedy zůstat opomíjeny.

Článek upozorňuje na význam zamýšlení se nad faktory, které v minulosti utvářely současnou podobu vykonávání role babičky. Ačkoliv se oba identifikované faktory, výchova a babičkovské vzory, jeví jako samozřejmé, málokterý výzkum role prarodiče s nimi pracuje nebo je alespoň zmiňuje. Přesto hrají svou roli. Studie poukázala na konkrétní způsob, jakým se oba faktory do vykonávání role babičky promítají. Ukázala, že určité způsoby uchopení této role se fixují již během dětství, jiné se utvářejí v průběhu dospělosti a ne ve všech ohledech lze jednoduše „zkopírovat“ zažitý vzor vlastních babiček.

Literatura

- BARTOŇOVÁ, Dagmar a kol. 2010. *Demografická situace České republiky: proměny a kontexty 1993–2008*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- BERGER, Peter L. a Thomas LUCKMANN. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- BHOPAL, Kalwant, Julia BRANNEN a Ellen HEPTINSTALL. 2000. „The Importance of Grandparents, Relatives, Friends and Others.“ Pp. 130–153 in Kalwant BHOPAL, Julia BRANNEN a Ellen HEPTINSTALL. *Connecting Children: Care and Family Life in Later Childhood*. London, New York: RoutledgeFalmer.
- CUNNINGHAM-BURLEY, Sarah. 1985. „Constructing Grandparenthood: Anticipating Appropriate Action.“ *Sociology* 19(3): 421–436.
- ČEPILOVÁ, Tereza. 2021. „Společenské faktory utvářející rámec pro uchopení role babičky.“ *Historická sociologie* 1: 119–135.

- DAVIES, Hayley. 2011. „Affinities, Seeing and Feeling Like Family: Exploring Why Children Value Face-to-Face Contact.“ *Childhood* 19(1): 8–23.
- FIALOVÁ, Ludmila et al. 1996. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta.
- GAUTHIER, Anne. 2002. „The Role of Grandparents.“ *Current Sociology* 50(2): 295–307.
- GRATTON, Brian a Carole HABER. 1996. „Three Phases in the History of American Grandparents: Authority, Burden, Companion.“ *Generations* 20: 7–12.
- HAGESTAD, Gunhild O. 2006. „Transfers Between Grandparents and Grandchildren: The Importance of Taking Three-Generation Perspective.“ *Zeitschrift für Familienforschung* 3: 315–332.
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. 2010. „Proměny prarodičovství v kontextu představ aktivního stáří.“ Pp. 11–26 in *Sociologica-andragogica 2009. Problémy ohrožených skupin, mezigenerační vztahy v rodině*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. 2015. „‘Být dobrou babičkou’ – normativní očekávání spojená s rolí babičky v současné české rodině.“ *Sociologický časopis* 5: 737–760.
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. 2019. „‘I Want (to Be) an Active Grandmother’ – Activity as a New Normative Framework of Subjective Meanings and Expectations Associated with the Grandmother Role.“ *Ageing and Society* 39(8): 1667–1690.
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava a Martina ŠTÍPKOVÁ. 2014. „Typologie prarodičovství v české společnosti – faktory ovlivňující zapojení prarodičů do péče o vnoučata.“ *Naše společnost* 1: 15–26.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. 2010. *Fenomén stáří*. Vyd. 2. Praha: Havlíček Brain Team.
- HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR, Milan STLOUKAL a Milan KUČERA. 1990. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama.
- CHERLIN, Andrew J. a Frank F. FURSTENBERG. 1986. „The Modernization of Grandparenthood.“ Pp. 24–51 in Andrew J. CHERLIN a Frank F. FURSTENBERG. *New American Grandparent: A Place in the Family, A Life Apart*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- JOHNSON, Colleen Leahy. 1983. „A Cultural Analysis of the Grandmother.“ *Research of Aging* 5(4): 547–567.
- KAHANA, Boaz a Eva KAHANA. 1970. „Grandparenthood from the Perspective of the Developing Grandchild.“ *Developmental Psychology* 3(1): 98–105.
- KEMP, Candace. 2007. „Grandparent – Grandchild Ties. Reflections on Continuity and Change across Three Generations.“ *Journal of Family Issues* 28: 855–881.
- KING, Valarie a Glen H. ELDER. 1997. „The Legacy of Grandparenting: Childhood Experiences with Grandparents and Current Involvement with Grandchildren.“ *Journal of Marriage and the Family* 59: 848–859.
- KOUTNÁ KOSTÍNKOVÁ, Jana a Ivo ČERMÁK. 2013. „Interpretativní fenomenologická analýza.“ Pp. 9–43 in Tomáš ŘIHÁČEK, Ivo ČERMÁK a Roman HYTYCH a kol. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.
- KŘÍŽKOVÁ, Alena, Hana MAŘÍKOVÁ, Hana HAŠKOVÁ a Lenka FORMÁNKOVÁ. 2011. *Pracovní dráhy žen v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- MANSSON, Daniel H. 2015. „Developing the Ideal Grandparent Scale: Initial Validity and Reliability Tests.“ *Journal of Intergenerational Relationships* 13(3): 207–226.
- MICHLÍČKOVÁ, Eliška a Monika ŠPANILOVÁ. 2016. „The Parent and Grandparent Roles from the Perspective of Contemporary Czech Grandparents.“ *Studia paedagogica* 21(2): 131–145.
- MOŽNÝ, Ivo. 2008. *Rodina a společnost*. 2.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- MUELLER, Margaret M. a Glen H. ELDER. 2003. „Family Contingencies Across the Generations: Grandparent-Grandchild Relationships in Holistic Perspective.“ *Journal of Marriage and Family* 65(2): 404–417.

Tereza Čepilová: Celoživotní cesta k roli babičky. Počáteční faktory utvářející individuální pojetí...

- PATŠCHOVÁ, Nela. 2014. „Dědečkové vs. babičky. Prarodičovství v kontextu aktivního stárnutí.“ *Sociální studia* 11(3): 51–73.
- PETROVÁ KAFKOVÁ, Marcela. 2013. *Šedivější hodnoty? Aktivita jako dominantní způsob stárnutí*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
- QUADRELLO, Tatiana et al. 2005. „Grandparents Use of New Communication Technologies in a European Perspective.“ *European Journal of Ageing* 2(3): 200–207.
- ROBERTSON, Joan F. 1977. „Grandmotherhood: A Study of Role Conceptions.“ *Journal of Marriage and the Family* 39: 165–174.
- SANDEL, Todd L., Grace E. CHO, Peggy J. MILLER a Su-hua WANG. 2006. „What It Means to be a Grandmother: A Cross-Cultural Study of Taiwanese and Euro-American Grandmothers' Beliefs.“ *The Journal of Family Communication* 6(4): 255–278.
- SEDLÁKOVÁ, Tatiana, Lucie GALČANOVÁ a Andrea BĚLEHRADOVÁ. 2018. „Krásne přší, dedko, poďme! A tak sme išli. Starootcovstvo ako neopomenuteľná rola starších mužov.“ *Sociologický časopis* 54(1): 101–126.
- ŠUBRT, Jiří. 2007. „Sociologický přístup k otázce paměti.“ Pp. 140–150 in Jiří ŠUBRT (ed.). *Historická sociologie: Teorie dlouhodobých vývojových procesů*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- UHLENBERG, Peter. 2004. „Historical Forces Shaping Grandparent-Grandchild Relationships: Demography and Beyond.“ Pp. 77–97 in M. SILVERSTEIN (ed.). *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, Vol. 24: *Intergenerational Relations across Time and Place*. New York: Springer Publishing Company.
- UHLENBERG, Peter a Bradley G. HAMMILL. 1998. „Frequency of Grandparent Contact with Grandchild Sets: Six Factors That Make a Difference.“ *The Gerontological Society of America* 38(3): 276–285.
- URBAN, Lukáš. 2011. *Sociologie trochu jinak*. Vyd. 2. Praha: Grada Publishing.
- VIDOVIČOVÁ, Lucie, Lucie GALČANOVÁ a Marcela PETROVÁ KAFKOVÁ. 2015. „Význam a obsah prarodičovské role u mladých českých seniorů a senierek.“ *Sociologický časopis* 51(5): 761–782.

Autorka

Tereza Čepilová je absolventkou doktorského programu Historická sociologie na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Odbornými oblastmi zájmu autorky jsou rodinné vztahy, dětská kultura a volný čas předškoláků a školáků.

Kontakt: t.cepilova@seznam.cz